

NORBERT CORVER & MARJO VAN KOPPEN

OVER LIDWOORDEN EN VOORNAAMWOORDEN IN DE NEDERLANDSE DIALECTEN

We discuss the substantive use of possessive, demonstrative and interrogative pronouns in the Dutch dialects and standard Dutch. In particular, we investigate the construction in which a definite article is used to complement this substantively used pronoun. We raise three questions: (i) Why does this definite article appear, (ii) In how far is this definite article a regular definite article and (iii) In how far is there a relation between the article appearing with an interrogative pronoun, and the article in combination with a demonstrative or possessive pronoun?

We reach the conclusion that (i) the definite article appears as a last resort strategy to recover the gender features of the elided noun, (ii) the definite article is not a 'regular' article in the sense that it cannot be substituted by a demonstrative pronoun or an indefinite article and (iii) there is a relation between the articles combining with interrogative, demonstrative and possessive pronouns. More in particular there is an implicational hierarchy which states that dialects which allow the definite article to combine with substantively used interrogative pronouns also allow the definite article with the other two types of substantively used pronouns. Furthermore, a dialect which allows the definite article to appear with demonstrative pronouns, but not with interrogative pronouns, also allows the definite article with possessive pronouns.

1. INTRODUCTIE

Het lidwoord is in het Standaardnederlands in beginsel complementair met voornaamwoorden die het zelfstandig naamwoord modifieren (zie ook Broekhuis et al. 2003). Zo kun je bijvoorbeeld niet zeggen:¹

¹ Het onderstaande voorbeeld vormt een mogelijke uitzondering op deze regel:

(i) dendië paus (Antwerp Dutch, De Bont 1962:413)

De Bont bespreekt dit voorbeeld in zijn grammatica over het Kempenlandse dialect van Brabant. Dit type voorbeeld komt echter niet voor in andere referentiegrammatica's; noch blijkt uit veldwerk in de regio rond Antwerpen dat dit voorbeeld mogelijk is.

- (1) a. * de deze boeken
 b. * de mijn boeken
 b. * de wat voor boeken

In voorbeeld (1) moet ofwel het lidwoord, *de*, ofwel het voornaamwoord, respectievelijk *deze*, *mijn* en *wat voor*, in deze drie woordgroepen afwezig blijven om een grammaticale woordgroep op te leveren: *de/deze boeken*, *de/mijn boeken*, *de/wat voor boeken*.² Gegeven deze observatie vertonen de bezittelijke voornaamwoorden in het Standaardnederlands opmerkelijk gedrag. Deze elementen kunnen onder bepaalde omstandigheden namelijk wel gecombineerd worden met een lidwoord: Als het zelfstandig naamwoord niet gerealiseerd is in de naamwoordgroep, dan komen bezittelijke voornaamwoorden verplicht voor samen met een lidwoord (zie ook Schoorlemmer 1996, Broekhuis et al. 2003). Het voorbeeld in (2) illustreert dit.

- (2) a. (*de) mijn boeken
 b. *(de) mijne

Deze mogelijkheid doet zich in het Standaardnederlands echter niet voor met aanwijzende en vragende voornaamwoorden. Je kunt in het Standaardnederlands dus niet zeggen:

- (3) a. (*de) deze
 b. (*de) wat voor

Het aanwijzende voornaamwoord *deze* en het vragende voornaamwoord *wat voor* komen zowel in het modificerende als in het zelfstandige gebruik zonder lidwoord voor. In de Nederlandse dialecten ligt dit, interessant genoeg, anders. In bepaalde dialecten kunnen ook aanwijzende en vragende voornaamwoorden worden vergezeld door een lidwoord. Wederom geldt dat dit alleen mogelijk is als er geen zelfstandig naamwoord aanwezig is. Dit wordt respectievelijk geïllustreerd in de voorbeelden in (4) en (5).

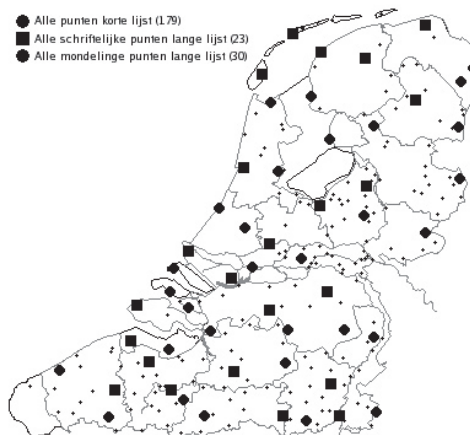
- (4) a. (*de) dien opa
 b. (de) dien (Astens)

- (5) De wafferen hadde ge (‘t) liefst? (Oerles, uit De Bont 1962:418)

² We zullen in het vervolg van deze bijdrage de afkorting *de+zelfst vnmw*-constructie gebruiken voor de constructies waarin een lidwoord samen voorkomt met een zelfstandig gebruikt bezittelijk, aanwijzend of vragend voornaamwoord.

De hierboven besproken patronen roepen een aantal vragen op. Allereerst kunnen we ons afvragen wat de reden is voor het verschijnen van het lidwoord in deze constructies waarin een voornaamwoord zelfstandig gebruikt wordt. Ten tweede rijst de vraag wat de status van dit lidwoord is: gedraagt het zich als een normaal lidwoord, zoals we dat ook zien in normale nominale groepen van het type *de boeken*, of heeft het andere eigenschappen? Tot slot dient zich de vraag aan of de lidwoorden in de drie genoemde versies van de *de+zelfst vnw*-constructies, te weten *de+bezittelijk voornaamwoord*, *de+aanwijzend voornaamwoord* en *de+vragend voornaamwoord*, aan elkaar gerefereerd zijn of niet. In deze bijdrage zullen we deze vragen proberen te beantwoorden. Paragraaf 2 bespreekt de belangrijkste eigenschappen van het lidwoord in deze constructie en beantwoordt daarmee de eerste twee vragen. Paragraaf 3 toont de relatie tussen de drie verschillende *de+zelfst vnw*-constructies aan, en geeft dus antwoord op de derde vraag. In paragraaf 4, ten slotte, vatten we de belangrijkste resultaten van dit artikel samen.

De gegevens die we in dit artikel bespreken zijn afkomstig uit het zogenoemde DiDDD-project (Diversity in Dutch DP Design, zie Corver et al. 2007). Dit project, dat in 2005 van start is gegaan aan de Universiteit Utrecht, heeft als doel de dialectale variatie binnen de nominale woordgroep in kaart te brengen. Om dit te bewerkstelligen is er allereerst een schriftelijke pilootstudie uitgevoerd op basis van 179 dialecten. Deze studie verschaftte, op basis van een korte lijst met vertaalvragen, een globaal overzicht van de variatieverschijnselen binnen het nominale domein. Vervolgens heeft er een gedetailleerde veldwerkstudie plaatsgevonden naar 53 dialecten verspreid over Nederland en Vlaanderen. Sommige van deze dialecten zijn onderzocht door middel van mondelinge interviews, andere door middel van schriftelijke interviews. We hebben dezelfde, uitgebreidere, vragenlijst voor de mondelinge en schriftelijke interviews gebruikt. Hieronder is een kaart weergegeven met de meetpunten van dit veldwerk.

2. EIGENSCHAPPEN VAN HET DEFINIETE LIDWOORD IN DE MIJNE, DE DIEJE EN DE WATVOORE

2.1 DE STATUS VAN HET LIDWOORD

Een eerste observatie die kan worden gemaakt over het definiete lidwoord in de *de+zelfst. nmw*-constructie is dat dit lidwoord in het Standaardnederlands niet vervangen kan worden door andere determinatorelementen zoals het demonstratieve *die* of het indefiniete lidwoord *een* (zie 6a). Daarin verschilt het dus van het definiete lidwoord zoals we dat aantreffen in (6b).

- (6) a. de/*die/*een mijne
 b. de/die/een lieve vrouw (Standaardnederlands)

Uit het DiDDD-veldwerk blijkt dat deze observatie geldt voor alle onderzochte dialecten. Verder is het zo dat het lidwoord in die dialecten die een lidwoord in combinatie met het aanwijzende en vragende voornaamwoord toelaten ook niet kan worden vervangen door een aanwijzend voornaamwoord of een indefiniet lidwoord.

2.2 DE COMPLEMENTARITEIT VAN HET LIDWOORD

De tweede observatie die zowel voor het Standaardnederlandse *de mijne* als voor de *de+zelfst nmw*-constructie in de andere dialecten uit het DiDDD-onderzoek opgaat, is de volgende: het lidwoord kan niet voorkomen met het voornaamwoord als dat voornaamwoord nog wordt gevolgd door een bijvoeglijk naamwoord. De woordgroepen in (7) zijn dus niet mogelijk in de Nederlandse dialecten:

- (7) a. * de mijn grote
 b. * de grote mijne
 c. * de die grote
 d. * de grote die
 e. * de wat voor grote
 f. * de grote wat voor (Standaardnederlands)

2.3 BEPERKINGEN OP HET VOORKOMEN VAN HET LIDWOORD

De derde observatie betreft de dialecten waarin dit definiete artikel verschijnt in de *de+zelfst nmw*-constructie. Corver & Van Koppen (te verschijnen) betogen dat het lidwoord

in de *de+ zelfst nmw*-constructie met bezittelijke voornaamwoorden verschijnt vanwege het zogenoemde terugvindbaarheidsprincipe. Het terugvindbaarheidsprincipe is een algemeen taalprincipe dat zegt dat een element alleen maar mag worden weggelaten als alle eigenschappen van dat element terugvindbaar zijn in zijn directe omgeving (zie Chomsky 1981). Een voorbeeld van de werkzaamheid van dit principe vinden we in zogenaamde nul-subjecttalen, zoals het Italiaans en het Spaans (zie Rizzi 1982, Jaeggli & Safir 1989). In deze talen kan het subject van een zin worden weggelaten; dat wil zeggen, het is niet fonetisch aanwezig. De weglaatbaarheid van het subject is toegestaan in deze talen omdat alle persoons-/getalskenmerken van het subject worden uitgedrukt door de uitgang op het werkwoord. In talen zoals het Nederlands en het Engels kan het onderwerp niet zondermeer worden weggelaten. In deze talen is er dan ook geen uitgang op het werkwoord die alle kenmerken van het subject weergeeft. Bekijk de Spaanse voorbeelden in (8) en hun Nederlandse vertalingen.

(8)	a.	Ti amo.	‘Ik hou van jou.’	
	b.	Ti amas.	‘Jij houd-t van jou.’	
	c.	Ti ama.	‘Hij houd-t van jou.’	
	d.	Ti amamos.	‘Wij houd-en van jou.’	
	e.	Ti amàis.	‘Jullie houd-en van jou’	
	f.	Ti aman.	‘Zij houd-en van jou.’	(Spaans)

Het werkwoord *amar* ‘houden van’ in de Spaanse voorbeelden heeft voor iedere persoons-/getalscombinatie een andere uitgang. In de Nederlandse vertalingen van het Spaans wordt duidelijk dat dit in het Nederlands niet het geval is. Het Nederlands heeft dus geen zes verschillende uitgangen, maar slechts twee, *t* en *en*, of drie als je de afwezigheid van een uitgang in de eerste persoon enkelvoud interpreteert als een fonetisch lege uitgang. De uitgang op het Spaanse werkwoord kan dus wel zorgen voor de terugvindbaarheid van alle persoons-/getalskenmerken van het onderwerp, terwijl het Nederlandse werkwoord dat niet kan. De Nederlandse uitgangen drukken alleen maar getal uit, maar geen persoon. Het resultaat hiervan is dat het onderwerp in het Spaans wel, en in het Nederlands niet kan worden weggelaten.

Laten we, na dit korte intermezzo, terugkeren naar het hoofdthema van dit artikel. Corver & Van Koppen (te verschijnen) laten dus zien dat het lidwoord in de *de+zelfst. vnw*-constructie verschijnt vanwege dit terugvindbaarheidsprincipe. Om preciezer te zijn, beargumenteren zij dat het lidwoord moet verschijnen in die dialecten waar de geslachtskenmerken van het weggelaten zelfstandig naamwoord niet (of niet volledig) worden uitgedrukt door het bezittelijk voornaamwoord. We illustreren dit aan de hand van het Brabantse dialect van Asten. Beschouw het voorbeeld in (9).

- (9)
a.	mannelijk enkelvoud:	nen opa	de oom	
b.	vrouwelijk enkelvoud:	een oma	de dame	
c.	onzijdig enkelvoud:	een kind	't kenijn	
d.	meervoud:	geen boeke	de peerd	(Astens)

Het indefiniete lidwoord maakt in dit dialect een onderscheid tussen mannelijk *nen* aan de ene kant en niet-mannelijk *een* aan de andere kant. Het definiete lidwoord, daarentegen, onderscheidt het onzijdig geslacht met *het* van het niet-onzijdige met *de*. Dit betekent dat dit dialect een onderscheid maakt tussen drie geslachten: mannelijk, onzijdig en het noch mannelijke noch onzijdige geslacht: vrouwelijk. Beschouw nu het voorbeeld in , dat laat zien hoe het bezittelijk voornaamwoord zich gedraagt met betrekking tot de uitdrukking van geslacht.

- (10)
a.	mannelijk enkelvoud:	minnen opa	
b.	vrouwelijk enkelvoud:	min tante	
c.	onzijdig enkelvoud:	min kind	
d.	meervoud:	min keinder	(Astens)

Het bezittelijk voornaamwoord maakt hetzelfde onderscheid als het indefiniete lidwoord: een mannelijke vorm *minnen* en een niet-mannelijke vorm *min*. Er wordt geen onderscheid gemaakt voor onzijdig versus niet-onzijdig. Dit betekent dat niet alle informatie met betrekking tot geslacht wordt uitgedrukt op het bezittelijk voornaamwoord.

Stel nu dat we in voorbeelden zoals het zelfstandig naamwoord willen weglaten. Het terugvindbaarheidsprincipe bepaalt dat dit alleen kan als alle eigenschappen van dit zelfstandig naamwoord kunnen worden teruggevonden in zijn directe omgeving. In een dialect als dat van Asten is het bezittelijk voornaamwoord alleen niet in staat om de eigenschappen van het weggelaten zelfstandig naamwoord uit te drukken. Het bezittelijk voornaamwoord maakt immers alleen een onderscheid tussen mannelijk en niet-mannelijk, maar niet tussen onzijdig en niet-onzijdig. Het definiete lidwoord wordt om die reden toegevoegd. Het lidwoord drukt immers precies dit onderscheid uit. We illustreren dit in het onderstaande voorbeeld.

- (11)
a.	mannelijk enkelvoud:	de minnen	
b.	vrouwelijk enkelvoud:	de min	
c.	onzijdig enkelvoud:	t min	
d.	meervoud:	de min	(Astens)

In het dialect van Winterswijk, echter, drukt het bezittelijk voornaamwoord wel alle geslachtskenmerken uit, zoals is weergegeven in het voorbeeld in (11).

(12)	a.	mannelijk enkelvoud:	mien-en hood	‘mijn hoed’
	b.	vrouwelijk enkelvoud:	mien-e muts	‘mijn muts’
	c.	onzijdig enkelvoud:	mien hoes	‘mijn huis’
	d.	meervoud:	mien-e mutse	‘mijn mutsen’
- (Winterswijk)

In dit dialect kunnen alle kenmerken van het zelfstandig naamwoord worden teruggevonden op het bezittelijk voornaamwoord. Dit betekent dat in dit dialect het lidwoord niet noodzakelijkerwijs hoeft te verschijnen als het zelfstandig naamwoord wordt weggelaten. Zoals de volgende voorbeelden laten zien is dit inderdaad het geval:

(13)	a.	mannelijk enkelvoud:	((d)'n) mienen	
	b.	vrouwelijk enkelvoud:	(de) miene	
	c.	onzijdig enkelvoud:	t miene	
	d.	meervoud:	(de) mijne	(Winterswijk)

Zoals voorspeld, is het lidwoord in dit dialect in beginsel optioneel. Er is echter één kink in de kabel, namelijk het onzijdig enkelvoud. Het zelfstandig gebruikte bezittelijk voornaamwoord krijgt in deze combinatie van getal en geslacht een extra sjwa, i.e. *mien* wordt *miene*. De reden voor het verschijnen van deze paragogische sjwa is op dit moment onduidelijk, maar aangezien zij uitsluitend opduikt bij het zelfstandig gebruikte bezittelijk voornaamwoord lijkt het hier eerder om een fonologische verzwaring te gaan dan om een getals- of geslachtsuitgang. Deze extra sjwa veroorzaakt echter het probleem dat het onderscheid tussen onzijdig en niet-onzijdig verdwijnt, aangezien het onzijdige voornaamwoord *miene* nu vormelijk gelijk is aan het vrouwelijke bezittelijk voornaamwoord *miene*. We nemen aan dat dit de reden is dat het lidwoord in het onzijdig enkelvoud wel verplicht aanwezig is.

Laten we nu kijken naar het zelfstandig gebruikte aanwijzende voornaamwoord. Wederom beschouwen we het dialect van Asten. Zoals we in voorbeeld (9) - hebben laten zien maakt het Astense dialect een onderscheid tussen mannelijk en niet-mannelijk op het indefiniete lidwoord en het bezittelijke voornaamwoord, en een onderscheid tussen onzijdig en niet-onzijdig op het definiete lidwoord. Het paradigma van het aanwijzende voornaamwoord is bijzonder interessant. Dit voornaamwoord combineert namelijk de geslachtsmarkeringen van het definiete lidwoord met die van het indefiniete lidwoord. Dit is weergegeven in de onderstaande tabel.

(14)

Astens	distaal	proximaal
mannelijk enkelvoud	dien opa	dizzen opa
vrouwelijk enkelvoud	die tante	dees tante
onzijdig enkelvoud	da keind	di keind
meervoud	die keinder	dees keinder

Het aanwijzend voornaamwoord heeft aparte vormen voor mannelijk, onzijdig en vrouwelijk. Dit betekent dat als we het zelfstandig naamwoord weglaten in dit geval, het lidwoord niet hoeft te verschijnen om het ‘definiete’ onderscheid tussen onzijdig en niet-onzijdig weer te geven. Het lidwoord is dan ook volledig optioneel, zoals blijkt uit (15). Het onzijdige lidwoord is echter niet optioneel, maar volledig uitgesloten. Een mogelijke verklaring hiervoor kan worden gevonden in het werk van Rooryck (2003). Hij beargumenteert dat de finale *t* in *dit* en *dat* een realisatie is van het lidwoord. Als dit het geval is, dan zijn de vormen *ditte* en *datte* in (15), net als *den dieje* en *den dizzen*, een combinatie van een demonstratief *di* of *da* en een definiet lidwoord *t*.

(15)

Astens	distaal	proximaal
mannelijk enkelvoud	(den) dieje	(den) dizzen
vrouwelijk enkelvoud	(de) die	(de) dees
onzijdig enkelvoud	(*t) da(tte)	(*t) di(tte)
meervoud	(de) die	(de) dees

Het lidwoord gedraagt zich dus in de Astense zelfstandig gebruikte *aanwijzend* voornaamwoordconstructie gelijk aan het lidwoord in de zelfstandig gebruikte *bezittelijk*-voornaamwoordconstructie in het Winterswijkse; zie .

We voorspellen nu dat als een dialect een geslachtsonderscheid te weinig uitdrukt op het aanwijzend voornaamwoord, het lidwoord wel weer verplicht is. Deze voorspelling wordt bewaarheid door het Vlaams-Brabantse dialect van Wambeek. Dit dialect maakt, evenals het Astens, een onderscheid tussen mannelijk, vrouwelijk en onzijdig. Echter, het proximale aanwijzend voornaamwoord voor het onzijdig enkelvoud heeft dezelfde vorm als het vrouwelijk enkelvoud en het meervoud. Dit betekent dat, als het zelfstandig naamwoord in deze context wordt weggehaald, het aanwijzend voornaamwoord niet alle geslachtskenmerken van dit zelfstandig naamwoord weergeeft. Het gevolg hiervan is dat het lidwoord in dit geval wel verplicht is.

(16)

Wambeeks	distaal	proximaal
mannelijk enkelvoud	(den) daune	(den) dezen
vrouwelijk enkelvoud	(de) dei	(de) dees
onzijdig enkelvoud	(t) dat	*(t) dees
meervoud	(de) dei	(de) dees

2.4 HET LIDWOORD ALS LAATSTE REDMIDDEL VAN HET TERUGVINDBAARHEIDS-PRINCIPE

Bovenstaande paragrafen hebben drie eigenschappen van het lidwoord in de *de+zelfst. vnuw*-constructie blootgelegd: (i) het lidwoord kan alleen voorkomen als er geen zelfstandig naamwoord of bijvoeglijk naamwoord aanwezig is; (ii) het lidwoord kan niet worden vervangen door een aanwijzend voornaamwoord of een indefiniet lidwoord (dit in tegenstelling tot ‘reguliere’ lidwoorden); (iii) het lidwoord verschijnt om de geslachtsmarkering van het weggelaten zelfstandig naamwoord terugvindbaar te maken.

Nu rijst de vraag hoe we deze set van eigenschappen moeten interpreteren. Wij willen hier voorstellen dat het **verplichte** lidwoord in deze constructies een laatste redmiddel is. Op het **optionele** lidwoord zullen we in de volgende paragraaf ingaan. Het lidwoord is alleen dan verplicht aanwezig wanneer de geslachtskenmerken van het weggelaten zelfstandig naamwoord niet afleidbaar zijn uit de context. Dit verklaart waarom het lidwoord niet kan voorkomen als het zelfstandig naamwoord wel aanwezig is (zie (1)) of als er een bijvoeglijk naamwoord aanwezig is (zie (7)). In deze gevallen worden de geslachtskenmerken ofwel uitgedrukt door het zelfstandig naamwoord zelf ofwel door de uitgang op het bijvoeglijk naamwoord. Het definitieve lidwoord kan om die reden ook niet worden vervangen door een aanwijzend voornaamwoord of door een indefiniet lidwoord. Het aanwijzend voornaamwoord brengt immers naast de missende geslachtskenmerken ook nog een nieuw betekenisaspect in. Dit is ongewenst. Het ligt voor de hand dat in dit soort gevallen gekozen wordt voor het meest neutrale element met de juiste geslachtsspecificatie. Ook het feit dat indefiniete lidwoorden niet in deze constructies voorkomen kan worden verklaard. Ten eerste is het zo dat bezittelijke voornaamwoord constructies en aanwijzend voornaamwoord constructies definitief zijn. Dit is geïllustreerd in voorbeeld (17), waarin wordt aangetoond dat bezittelijke en aanwijzende constructies, in tegenstelling tot zelfstandig naamwoordgroepen met een indefiniet lidwoord, niet kunnen voorkomen in een expletiefconstructie (zie ook Schoorlemmer 1996, Broekhuis et al. 2003).

- (17) a. Er is een kat gevonden.
 b. *Er is mijn kat gevonden.
 c. *Er is die kat gevonden.

Het gebruik van het indefiniete lidwoord zou dus allereerst al leiden tot het probleem dat de indefinietheid van het lidwoord contrasteert met de definitie van het aanwijzend of vragend voornaamwoord. Verder is het zo dat het indefiniete lidwoord niet de juiste geslachtsonderscheidingen maakt. Immers, zoals kan worden gezien in het Astense voorbeeld in (9) maakt het indefiniete lidwoord, net als het bezittelijk voornaamwoord, het onderscheid tussen mannelijk en niet-mannelijk en niet tussen onzijdig en niet-onzijdig.

Samenvattend kunnen we dus stellen dat het lidwoord in de *de+zelfst.vnw.*-constructies verschijnt als een laatste redmiddel om de geslachtskenmerken van het weggelaten zelfstandig naamwoord terugvindbaar te maken.

3. HET LIDWOORD IN VERSCHILLENDE DE+ZELFST.VNW.-CONSTRUCTIES

3.1 EEN IMPLICATIONELE HIËRARCHIE

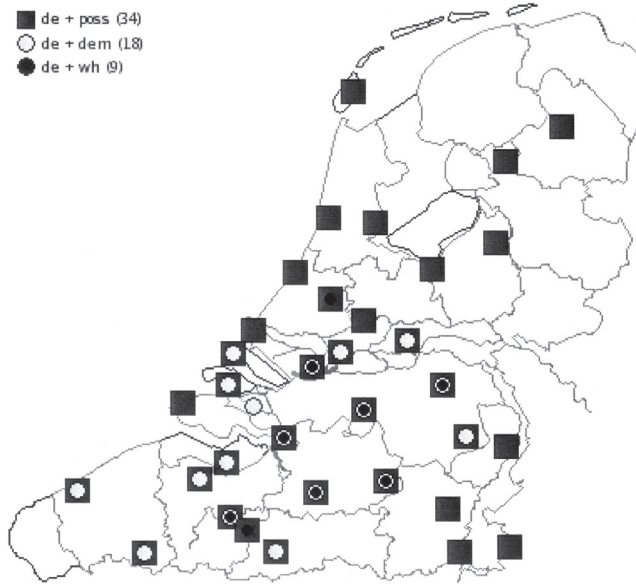
In sommige dialecten lijkt het lidwoord, echter, niet altijd te verschijnen als een laatste redmiddel. Het aanwijzend voornaamwoordsysteem in het dialect van Asten, bijvoorbeeld, kan alle geslachtskenmerken van het weggelaten zelfstandig naamwoord uitdrukken zonder dat een lidwoord noodzakelijkerwijs hoeft te verschijnen. Toch is er in dit dialect de mogelijkheid om het lidwoord te laten verschijnen. Overigens is het zo dat er een betekenisverschil is tussen het zelfstandig gebruikte aanwijzend voornaamwoord met en zonder het additionele optionele lidwoord.³ Het Standaardnederlands, evenals de meeste andere dialecten van boven de grote rivieren, laten een dergelijk lidwoord niet toe bij zelfstandig gebruikte aanwijzende voornaamwoorden. Blijkbaar is het zo dat dialecten in dit opzicht kunnen verschillen. Het verschijnen van het lidwoord is echter aan regels gebonden. Dialecten kunnen niet simpelweg kiezen bij welk zelfstandig gebruikt voornaamwoord een lidwoord wordt toevoegd.

Uit ons veldonderzoek komt het navolgende systeem naar voren. De dialecten die het lidwoord toestaan bij een vragend voornaamwoord, staan ook een lidwoord toe bij een aanwijzend voornaamwoord. Verder is het zo dat de dialecten die een lidwoord toestaan bij een aanwijzend voornaamwoord ook een lidwoord hebben bij een bezittelijk voornaamwoord. We kunnen dit verwoorden in de onderstaande implicatieve hiërarchie:

³ We hebben nog niet precies in kaart wat het precieze betekenisverschil is en het verschil lijkt ook te variëren van dialect tot dialect. In sommige dialecten is het zo dat het zelfstandig gebruikte aanwijzend voornaamwoord met lidwoord niet kan worden gebruikt om te refereren aan mensen die in de ruimte aanwezig zijn, en wel omdat dit zeer ongeleefd is. In andere dialecten lijkt dit echter geen probleem te zijn. Kortom, het betekenisaspect van het optionele lidwoord moet nader worden onderzocht.

(18) Implicatiele hiërarchie
de+vragend vnw > de+aanwijzend vnw > de+bezittelijk vnw

Onderstaande kaart illustreert de implicatiele hiërarchie nog eens voor de dialecten die zijn onderzocht in het kader van het bovengenoemde DiDDD-project.

Alhoewel we nog geen antwoord hebben op de vraag waarom sommige dialecten het lidwoord in meer constructies toestaan dan in andere dialecten, is het dus duidelijk dat er een systematische reden ten grondslag ligt aan deze keuzes.

Merk op dat, ofschoon het Standaardnederlands geen vormen van het type *de die/de dezel/de watvoor* toelaat, er wel andere gevallen zijn waar we een zelfstandig gebruikt aanwijzend voornaamwoord of vragend voornaamwoord gecombineerd zien met een lidwoord.⁴ Het Standaardnederlands heeft, bijvoorbeeld, de vormen *degene*, *diegene* en *datgene*. Deze vormen doen sterk denken aan de Astense en Wambeekse vormen *den dieje* of *den daune*. Allereerst is het zo dat beide vormen opgebouwd zijn uit een lidwoord *de/het* en een aanwijzend voornaamwoord. In het Astens en het Wambeeks betreft dat de reguliere aanwijzende voornaamwoorden *die*, *deze*, *dit* en *dat*; in het Standaardnederlands gaat het om de enigszins archaïsche vorm *gene*. Verder kan *gene* in het Standaardnederlands, net zoals de aanwijzende voornaamwoorden in de dialecten, alleen worden gecombineerd met een lidwoord als het aanwijzende voornaamwoord zelfstandig gebruikt wordt; zie (19).

⁴ We bedanken Hans Bennis, die deze gegevens nog eens onder onze aandacht bracht.

- (19) a. (*de) gene man
b. (de) gene (Standaardnederlands)

Er zijn echter ook twee verschillen tussen de *de+aanwijzend vnv* in de dialecten en het Standaardnederlands. Het aanwijzend voornaamwoord *gene* kan in het zelfstandig gebruik ook worden gecombineerd met een ander aanwijzend voornaamwoord, *die* of *dat*, wat resulteert in vormen zoals *diegene/datgene*. Dit is, zoals we hebben geïllustreerd in sectie 2.1, niet mogelijk in de dialecten. Een tweede verschil is dat *degene/diegene/datgene* een vrij restrictief gebruik hebben: ze kunnen alleen voorkomen als ze een restrictieve betrekkelijke bijzin introduceren (cf. Haeseryn et al. 2007). Een voorbeeld hiervan is gegeven in (20).

- (20) a. Ik sprak degene *(die je auto gekocht had).
b. Ik koop datgene *(dat de dealer in de aanbieding heeft).

Een dergelijke beperking treedt niet op in het Astense en Wambeekse dialect en, voor zover we weten, in geen van de andere dialecten die een definitief lidwoord combineren met een aanwijzend voornaamwoord.

Voor het zelfstandig gebruikte voornaamwoord *welke* geldt een gelijksoortig verhaal. In bepaalde contexten kan dit voornaamwoord in het Standaardnederlands worden gecombineerd met een definitief lidwoord. In tegenstelling tot de dialecten die de vormen *de watvoore* toelaten, leidt de combinatie van het definitieve lidwoord en *welke* tot een betrekkelijk voornaamwoord *de welke/hetwelk*; zie voorbeeld (21). We moeten hier aantekenen dat we hier wederom te maken hebben met een archaïsche vorm.

- (21) a. Het kantoor, hetwelk gevestigd is aan de Blaak, heeft een goede naam.
b. De eigenschappen van de vloeistof, dewelke al langere tijd bekend zijn bij scheikundigen, vormen een gevaar voor de mensheid.

Het is duidelijk dat de vormen *degene/diegene/datgene* en *dewelke/hetwelke* in het Standaardnederlands gerelateerd zijn aan de combinatie van een definitief lidwoord en een aanwijzend voornaamwoord / vragend voornaamwoord in de dialecten. Er zijn echter ook een aantal grote verschillen: de Standaardnederlandse vormen zijn veel meer beperkt in hun gebruik en maken deel uit van archaïsch taalgebruik of van een hoog register. We zullen deze vormen dan ook verder niet meer bespreken in dit artikel.

3.2 ANDERE VORMEN VAN VARIATIE

We hebben nu een aantal punten van variatie met betrekking tot de *de+zelfst vnw*-constructie gezien: (i) het lidwoord is soms verplicht en soms optioneel en (ii) het lidwoord komt in sommige dialecten voor met vragende, aanwijzende en bezittelijke voornaamwoorden, in andere alleen met aanwijzende en bezittelijke voornaamwoorden en in weer andere alleen met bezittelijke voornaamwoorden.

Er is echter nog een ander punt van variatie. In sommige dialecten gaat het lidwoord niet vooraf aan het zelfstandig gebruikte voornaamwoord, maar volgt het erop (zie ook Corver & Van Oostendorp 2005). Deze patronen vinden we voornamelijk in de noordoostelijke dialecten van Nederland. Hieronder is een aantal voorbeelden gegeven voor het dialect van Giethoorn.

- (21) a. Mijn broertje vindt deze tante het leukst, maar ik *dizzende*.
 b. Mijn broertje vindt zijn fiets het mooist, maar ik *miende*.
 c. Hij heeft boeken gekocht, maar ik weet niet *okkende*. (Giethoorns)

Dit voorbeeld laat zien dat de voornaamwoorden *dizzen* ‘deze’, *mien* ‘mijn’ en *okke* ‘wat voor’ kunnen worden gevolgd door het element *-de*. Dit extra element kan niet verschijnen als het zelfstandig naamwoord wel aanwezig is. Naar analogie van de bespreking van de *de+zelfst.nmw*-constructies hierboven zouden we ook voor deze gevallen kunnen beweren dat er een lidwoord is dat opduikt op het moment dat het zelfstandig naamwoord wordt weggelaten.

4. CONCLUSIE

In dit artikel hebben we de combinatie van een lidwoord met een bezittelijk, aanwijzend en vragend voornaamwoord besproken in het Standaardnederlands en de Nederlandse dialecten. We hebben aan het begin van het artikel drie vragen gesteld, te weten: (i) Wat is de reden voor het verschijnen van het lidwoord in de *de+zelfst vnw*-constructies? (ii) Wat is de status van dit lidwoord: gedraagt het zich als een normaal lidwoord, zoals we dat ook zien in normale nominale groepen van het type *de boeken*, of heeft het andere eigenschappen? (iii) In hoeverre zijn de lidwoorden in de drie genoemde versies van de *de+zelfst vnw*-constructies, te weten *de+bezittelijk voornaamwoord*, *de+aanwijzend voornaamwoord* en *de+vragend voornaamwoord*, aan elkaar gerelateerd?

We zijn tot de volgende conclusies gekomen: (i) Het lidwoord is verplicht aanwezig in combinatie met een zelfstandig gebruikt voornaamwoord als het voornaamwoord zelf niet (of niet voldoende) kenmerken van het weggelaten zelfstandig naamwoord weergeeft (terugvindbaarheidsprincipe). Het lidwoord is daarom verplicht afwezig als het zelfstandig naamwoord wel aanwezig is in de woordgroep of als er een bijvoeglijk naamwoord aanwezig is. (ii) Het lidwoord in deze construc-

tie heeft een andere status dan een lidwoord in een reguliere zelfstandig naamwoordgroep. Het kan niet worden vervangen door andere determinatorelementen. De reden hiervoor ligt in het antwoord op de eerste vraag: het lidwoord verschijnt vanwege het terugvindbaarheidsprincipe. Het kan derhalve niet worden vervangen door aanwijzende voornaamwoorden of indefiniete lidwoorden, aangezien deze elementen minder goed / niet in staat zijn om het probleem met het terugvindbaarheidsprincipe op te lossen. (iii) Het gebruik van het lidwoord in de hierboven genoemde drie types *de+zelfst vnw*-constructies is aan elkaar gerelateerd. Er is een implicationele hiërarchie die zegt dat dialecten die een lidwoord toelaten in de *de+vraged vnw*-constructie, ook een lidwoord toelaten in de andere twee constructies. Dialecten die een lidwoord toelaten in de *de+aanwijzend vnw*-constructie, maar niet in de *de+vraged vnw*-constructie, laten ook een lidwoord toe in de *de+bezittelijk vnw*-constructie.

BIBLIOGRAFIE

- BROEKHUIS, H., E. KEIZER & M. DEN DIKKEN. (2003). *Modern Reference Grammar of Dutch, Occasional papers 4: Nouns and Noun Phrases*. University of Tilburg.
- CHOMSKY, N. (1981). *Lectures on Government and Binding*, Foris, Dordrecht.
- CORVER, N. & M. VAN OOSTENDORP. (2005). Low Saxon possessive pronominals: Syntax and phonology. In: J. Doetjes & J. van de Weijer (red.) *Linguistics in the Netherlands 2005*. John Benjamins, Amsterdam, 73-86.
- CORVER, N., M. VAN KOPPEN, H. KRANENDONK & M. RIGTERINK. (2007). The Noun Phrase: Diversity in Dutch DP Design (DiDDD). *Nordlyd* 34: 69-81, <http://www.ub.uit.no/munin/nordlyd>
- CORVER, N. & M. VAN KOPPEN. (te verschijnen). Ellipsis in Dutch possessive noun phrases: a micro-comparative approach. In: *Journal of Comparative Germanic Linguistics*.
- DE BONT, A.P. (1962). *Dialekt van Kempenland*. Van Gorcum & Comp. N.V., Assen.
- HAESERYN, W., K. ROMIJN, G. GEERTS, J. DE ROOIJ, AND M. VAN DEN TOORN (2007). *E-ANS*. <http://www.let.ru.nl/ans/e-ans/>
- JAEGGLI, O. & K. SAFIR (1989). *The Null Subject Parameter*. Kluwer Academic Press: Amsterdam.
- RIZZI, L. (1982). *Issues in Italian syntax*. Foris, Dordrecht.
- ROORYCK, J. (2003). The morphosyntactic structure of articles and pronouns in Dutch. In Koster, J. & Riemsdijk, H., van (Eds.) *Germania et alia. A linguistic webschrift for Hans den Besten*, p. 1-12.
- SCHOORLEMMER, M. (1996). Possessors, articles and definiteness. In: Artemis Alexiadou; Chris Wilder (eds). *Possessors, predicates and movement in the determiner phrase*. Amsterdam, Benjamins. 55-86.